
NATAŠA VIŠOČNIK

Članek povzema rezultate terenskega dela in raziskovanja tradicionalne japonske hiše. Na podlagi raziskave primena mestne hiše iz edskega obdobja v muzeju Boso no mura na Japonskem je predstavljena tradicionalna bivalna kultura. V bivalni kulturi se kažejo vplivi naravnih in družbenih značilnosti obdobja in tako študija japonskega bivališča priskrbi vpogled v karakter japonskega naroda in oblikovnih dejstev v kulturni rasti.

Ključne besede: tradicionalna hiša, bivalna kultura, Japonska.

The article summarizes the results of the fieldwork and researching of the traditional Japanese house. On the basis of researching of the exemplary house, namely the city house from Edo period in Boso no mura Museum, the traditional dwelling culture is represented. In dwelling culture the influences of the natural and social characteristics of the period are shown, and in that way the study of the Japanese dwelling provides an insight to the characteristic of the Japanese people and formative facts in cultural grow.

Keywords: traditional house, dwelling, Japan.

UVOD

Članek obravnava bivalno kulturo na Japonskem. Omejuje se predvsem na bivalno kulturo ljudi srednjega razreda na podeželju ali v predmestnih tradicionalnih hišah. Raziskovanje je potekalo na primeru mestne hiše v muzeju na prostem Boso no mura v prefekturi Chiba v okolici Tokia, ki je primerek tradicionalne stanovanjske hiše na istem območju iz edskega obdobja (17. in 18. stoletje). Razlog za izbiro te stanovanjske skupine stavb je bil ta, da ta arhitektura najbolje predstavlja principe s kulturo zaznamovanega življenja in gradnje. Cilj raziskave je bil predstaviti bivalno kulturo na Japonskem, v kateri odsevajo značilnosti časa in okolja.

Japonska tradicionalna hiša ali *minka* dobesedno pomeni »hiša ljudi« in je izraz, ki označuje veliko različnih tipov bivališč, na kratko pa poimenuje vse hiše, ki so pripadale ljudem širšega družbene plasti v predmoderni Japonski. Tipi *minke* se razlikujejo tako kakor njeni lastniki. Večina starih hiš *minka*, ki so še ohranjene, je pripadala vaškim poglavarjem ali bogatim posameznikom, kar zelo otežuje posploševanje o *minki* kot o celoti. Hiše se ločijo tudi po geografskih področjih, kljub majhnosti japonskih otokov. Japonsko

* Članek je predelava dela besedila iz diplomske naloge z naslovom *Sodobna bivalna kultura na Japonskem in tradicionalni elementi ljudske hiše*. Nalogo sem zagovarjala leta 2003 na Oddelku z etnologijo in kulturno antropologijo in Oddelku za afriške in azijske študije, smer japonologija. Osnova naloge je bila raziskava hiše v današnji prefekturi Chiba v okolici Tokia in prepoznavanje nekaterih skupnih elementov tradicionalne stanovanjske hiše na istem območju, ki se je razvila v edskem obdobju, tj. v 17. in 18. stoletju.

otočje sega čez 20 stopinj zemljepisne širine, kar pomeni, da je različno podnebje vplivalo na nastanek številnih regionalnih tipov *mink*. Po stavbarstvu različna področja so severni Honshuu (Tohoku), severno-centralna Japonska (Kantou¹ in regija Chuubu), južno-centralna Japonska (regiji Kinki in Chuugoku) in Shikoku ter Kyuushuu [Hozumi 1985: 82–85].

BIVALNA KULTURA IN HIŠA

Bivalna ali stanovanjska kultura je pojem, ki v slovenski etnologiji danes označuje različne materialne, družbene, duhovne in biološke potrebe in načine zadovoljitev teh potreb, povezane s človekovim bivanjem v mestih in na podeželju. V ožjem pogledu se pojem stanovanjska kultura nanaša na bivališča, njihovo sestavo in funkcijo, hkrati pa tudi na človekovo delovanje, povezano z bivanjem v stanovanju. V širšem pogledu upošteva tudi naravne razmere, ki vplivajo na način in kakovost človekovega bivanja [Keršič 1991: 329–340]. Stopnjo stanovanjske ravni nam skupaj s stanovanjskimi prostori kaže notranja oprema. Najtesneje je povezana z bivanjem in delom v hiši in stanovanju in v veliki meri odloča o načinu človekovega življenja. Razporeditev in funkcija opreme govorita o namembnosti prostora in vplivata na komunikacijo v stanovanjskih prostorih [Šarf 1973: 5–15].

Stanovanjska kultura se pojmuje kot način bivanja in vključuje prepletenost vseh medčloveških odnosov v hiši. Bivanje v povezavi s stanovanjsko kulturo razumemo kot socialni proces, ki ga določata način produkcije in ekonomsko-tehnična raven družbe. Šele s povezavami gospodarskih, družbenih, političnih in kulturnih razmer na eni strani in načina bivanja na drugi lahko govorimo o stanovanjski kulturi. Bistvene sestavine, ki pojasnjujejo sam pojem, so: arhitekturni vidik, dejavnosti in vedenje v prostoru (prostor daje zaščito, omogoča delo in počitek, varuje zasebnost in lastnino), predmeti (govorijo o individualnosti prebivalcev) [Slavec Gradišnik 2000: 480, 481].

Pri raziskovanju stanovanjske kulture so temeljnega pomena temeljita dokumentacija, terensko raziskovanje s pogovori in poznavanje primerjalne literature. Treba je poudariti, da tako na dokumentarni stopnji kakor v drugih raziskovalnih korakih ne moremo biti tako natančni in prizadevni, da bi zbrali podatke o vsakem predmetu posebej in o celoti, ki sestavljajo opremo stanovanja. Seveda, kot pravi F. Šarf [1973: 5–15], dokumentacija notranje hišne opreme v določenemu času velja le za čas raziskovanja in se lahko spreminja.

Hiša v slovenščini pomeni *stavba, namenjena zlasti za bivanje ljudi. Bivanje v hiši bi lahko razložili kot prebivati, stanovati, živeti, pa tudi naseljevati, poseljevati* [SSKJ 1994: 95, 451]. Hiša naj bi bila izvirno prostor, kjer so ljudje lahko shranjevali svoje dragocene stvari. Kitajska pismenka za hišo *jia* je sestavljena iz radikala, ki označuje »streho«, in stare pismenke za

¹ V besedilu sem uporabila japonske besede po pravilih Hepburnove latinizacije. Tako je dolgi {o}, ki se v japonski pisavi kani zapisuje z »o« in znakom za samoglasnik »u«, zapisan z »ou«, da se ga loči od dvojnega {oo}. Pri besedah in imenih krajev, ki se pogosto rabijo v slovenščini, dolgi samoglasniki niso označeni.

prašiča. Skladišče je bilo najpomembnejša stavba, saj je bilo življenje ljudi odvisno od količine hrane, ki so je lahko shranili v njih [Ueda 1974: 9, 10].

Hiše so veliko več kot le fizična struktura. To je jasno, ko razmišljamo o tem, kaj naredi iz hiše dom. Tako kakor ljudje v njih so hiše dinamična celota, se rodijo, odraščajo, ostarijo in umrejo [Waterson 1995: 49]. Tako na Japonskem teorije o hiši najpogosteje obravnavajo samo družino in njeno značilno trajanje skoz generacije: hiša preživi več rodov njenih prebivalcev in je nesmrtna. Je prostor za življenje in tudi prostor, kjer hiša funkcionira kot družbena skupina [Fukuta 1983: 2–11]. Lévi-Straussov koncept *bišna družba ali družba s hišo*, kamor je vključil tudi japonsko družbo, je bil eden najstimulativnejših in provokativnih konceptov. Njegovo pogosto navedeno definicijo hiše je povzela Watersonova kot

skupno posest sestavljeno tako iz materialnega kot nematerialnega bogastva, ki se obranja skozi prenašanje njenega imena, premoženja in naziva po resnični ali imaginarni liniji, ki naj bi bila legitimna tako dolgo kot se lahko ta kontinuiteta izraža v jeziku krvnega sorodstva ali daljnega sorodstva in pogosto skozi oboje. [Waterson 1995: 59]

Ključne značilnosti te definicije so ideal kontinuitete in prenašanje nekaterih oblik dragocene lastnine (ime, zemlja, nazivi, svetost, tudi nadnaravne sposobnosti) in strateško črpanje iz » jezika bližnjega ali daljnega sorodstva« (vključno z uporabo izmišljenega sorodstva, da bi preprečili izumrtje »hiše«).

Slika 1: Svetišče in hiša na budističnem pokopališču blizu mesta Kashiwa (prefektura Chiba). Na gradnjo budističnih stavb je zelo vplival kitajski slog gradnje (foto: N. Višočnik, 1999).

BIVALNA KULTURA V TRADICIONALNI JAPONSKI HIŠI V EDSKEM OBDOBJU

Na bivalno kulturo in graditev hiš vplivajo najrazličnejši dejavniki – naravni in družbeni. Med naravne dejavnike spadajo podnebne in geološke značilnosti in tudi naravni materiali, med družbene pa tisti, ki zrastejo v družbi, npr. družbene norme, politična oblast, religija, filozofija in družbeni razvoj.

Osnovne značilnosti japonske tradicionalne arhitekture so se oblikovale v njenem razvoju. Japonske stavbe in stanovanja so bile v osnovi zgrajene v jasnem in opaznem razvojnem procesu: zaradi kitajskega vpliva ima japonska hiša osnovo v tradicionalni strukturi z lesenimi stebri in tramovi; prostorska razporeditev je odvisna tako od praktičnih ekonomskih kakor tudi verskih potreb. Japonska hiša ne daje samo zaščite in zatočišča, temveč je osnovni element v lokalni skupnosti: tradicionalna »sociološka« enota Japonske ni »nuklearna družina«, temveč *ie*, tj. razširjena družina in hiša [Egenter 1992: 10–13].

Vplivi visoko razvite tempeljske arhitekture kitajskega izvira so vidni v 8. stoletju, predvsem v arhitekturi stanovanj in palač (*sbinden-zukuri*) v obdobju *nara* in *beian*. V obdobjih *kamakura* in *muromachi* se je arhitektura budističnih templjev začela razlikovati glede na različne sekte. Razširila se je v notranjost in tako vplivala na ljudsko stavbarstvo vasi in majhnih mest (*minka*) kakor tudi na mestno hišo srednjega razreda in na arhitekturo srednjeveških fevdalnih palač s slogi *sboin* in *sukiya-zukuri*.² Ker je kitajska tempeljska arhitektura temeljila predvsem na strukturi stebrov in tramov, se tudi mestna arhitektura ni veliko razlikovala od ruralne [Egenter 1992: 13–15].

Po arhitekturne vplivu iz celinske Azije se je z razslojevanjem poleg plemstva pojavila tudi plast meščanov in trgovcev. S razvojem trgovine in industrije v 17. stoletju so imeli meščani v takratnem milijonskem Edu (današnji Tokio) že veliko moč in bogastvo. V tem obdobju se je razvila gradnja mestnih hiš *machiya*, ki so jih gradili trgovci v mestih. Meščanske hiše v Edu sprva niso bile nič drugačne od kmečkih hiš: pokrite so bile s skodlami ali slamo in so se kljub strogim gradbenim predpisom počasi prilagajale gradnji vojaških bivališč, še posebej pa hiš premožnih meščanov, ki so bile bolj izoblikovane [Kashiwaki 2000: 303–310].

MESTNA HIŠA V MUZEJU BOSO NO MURA

Mestne hiše so bile zaradi vladnih omejitev sprva precej skromne, saj so trgovci in meščani pripadali najnižjemu družbenemu razredu. To so bile ponavadi enonadstropne hiše, spodaj je bila trgovina, obrnjena k ulici, v ozadju pa bila kuhinja, kopalnica, stranišče in nekaj

² *Sukiya* dobesedno pomeni »dom očiščenja«. Splošni poudarek v tem slogu, ki se je pojavil v edskem obdobju (1603–1867), je bil postavljen na individualno uporabo, osebne želje in sproščeno atmosfero, v nasprotju z bolj formalnimi, javnimi in uradnimi potezami sloga *sboin*. Kot rezultat tega je bila vsaka zgradba v *sukiya* slogu unikatna, pa vendar je imela skupne lastnosti kot so okna, prečniki in oblike polic. V *sboin* slogu pa je pomemben dvignjen prostor, ki je nastal ob okno zaradi potrebe po branju [Ueda, 1974: 55].

sob s *tatamiji*³ in soba s *tokonoma*.⁴ Njihove bistvene značilnosti so ozek in globok tloris, hodnik, ki povezuje prednjo stran z zadnjo, in pohištvo, postavljeno vzporedno vzdolž hodnika. V prvo nadstropje so vodile strme stopnice v prostor za skladišče ali še kakšno sobo. Šele pozneje, ko je bilo omejitev vse manj, so si začeli graditi večje hiše z več sobami in so pri tem posnemali hiše *samurajev* in aristokratov [Hayashi 1997: 23–25].

KURJENJE IN KUHANJE

Kuhinja (*daidokoro*) je bila temna in ozka soba, ponavadi brez stropa z odprtini na steni ali strehi, skoz katere se je valil dim. Kuhinja v mestu je bila na zunanji strani hiše, tj. ob cesti, na zadnji strani hiše pa so bile najboljše sobe obrnjene k vrtu. Zunanja stran je bila tudi primernejša za dostavo živil v kuhinjo, saj je bila tik ob ulici, kjer je bilo tudi veliko prodajalcev. V obcestne jarke se je zlivala odpadna voda [Morse 1972: 185–192].

Daleč v preteklost so bila ognjišča na sredi prostora, okoli katerega se je zbirala družina. Pozneje so ognjišča dvignili in jih obzidali, namestili so tudi dimnike, ki so omogočili dimu izhod iz prostora. Japonsko ognjišče (*irori*) je bilo postavljeno sredi prostora, ki je omogočalo 360° široko območje segrevanja. Ker pohištva ni bilo veliko, je bila lahko bližina toplotnega vira večja, enako tudi občutek intimnosti pri zbiranju. Pri nameščanju ognjišča v dom je bilo pomembno zadovoljivo prezračevanje; zato so nad ognjiščem postavili nekakšno streho ali pokrov in to povezali s cevjo za dim. Spodnja ploskev ognjišča je morala biti nekaj centimetrov globoko v tleh in prevlečena z železjem ali bakreno plastjo, na kateri se je razprostiral pepel ali pesek. Premog ali drva za ogenj so nosili od zunaj in ogenj je zagotavljal dovolj toplote, da so lahko segrevali kotličke z vodo ali skuhali hrano. Kotličke so obešali na kljuko, ki je visela s stropa, za segrevanje vode za čaj pa so uporabljali majhen prenosni gorilnik ali žerjavnico. Za shranjevanje kuhalic in raznih palic za kuhanje so uporabljali preluknjano steblo bambusa, ki so ga postavili pokonci ob steni [Yagi 1982: 67].

Kuhinja je bila ponavadi v pritličju. Del tal je bil celo pod pritličjem iz steptane gline, pozneje pa lesen. Kuhinja je imela tudi svoja vrata, skoznje so odnašali smeti in hodili po nakupih.

Oprema je bila zelo preprosta, najpomembnejši je bil umivalnik, narejen iz lesa v obliki podolgovatega korita, ki je bil prevlečen z bakrom ali cinkom. Na ognjišču je stal lonec za

³ *Tatami* je talna obloga, ki je nastala pod vplivom določenega načina življenja. Je merski tip obloge, ki ga uporabljajo za pokrivanje tal in na njem se lahko tudi sedi in spi. Velikost sobe, stebrov kot tudi razdalje med stebri so bili določeni s številom in velikostjo *tatamijev*, japonske hiše so bile narejene po standardu števila oblog na sobo in njegovih velikosti. V dolžino merijo približno 180 cm, v širino pa 90 cm [Višočnik 2003: 107].

⁴ *Tokonoma* je bila bistvo hiše, imela je funkcijo prostora, ki je urejen in oblikovan za prikazovanje stvari in za okraševanje. Častno mesto, kamor so posadili goste, je bilo okrašeno z visečimi zviti, z različnimi umetniškimi predmeti, kot so bambusove košarice ali keramične vaze z urejenimi šopki [Višočnik 2003: 112].

Slika 2: Ognjišče v muzejski hiši (foto: K. Hrovatin, 2001).

mizo zelo malo prostora za sedenje, so poglobili del tal, da je bil nižji od drugega dela, v luknjo so položili *bibachi*, v prostor okrog njega pa so položili noge in tako so sedeli kakor za visoko mizo. Nastala je t. i. *borigotatsu* (miza z v tla poglobljeno žerjavnico). Ko takšna miza ni v rabi, se lahko umakne, luknja se prekrije in soba je pripravljena za druge dejavnosti [Yagi 1982: 68].

Jedli so v sobah, ki so služile tudi za spanje. Sedeli so na tleh na blazinah ob nizki mizi, ki so jo lahko umaknili. Hrano so jedli iz keramičnih skledic s paličicami. Riž je vedno v posebni skledici, druga skledica je za prikuho (meso, zelenjava, riba...) in dodajanje riža in omake. Pri zajtrku, kosilu in večerji je bil riž polovica obroka. V edskem obdobju niso imeli skupne mize, ob kateri bi se zbrala vsa družina naenkrat. Oče kot poglavar hiše in žena sta jedla posebej in otroci in strežniki tudi posebej, tako časovno kot tudi prostorsko [Vlastos 1993: 191–207].

SOBE IN SPANJE

Sobe v tradicionalni hiši naj bi bile prazne, kaj vse natančno pa naj bi uporabljali in imeli v sobah v edskem obdobju, je težko ugotoviti. Po najrazličnejših opisih naj bi bile sobe

opremljene z nizkimi mizicami in nizkimi omarami za shranjevanje stvari. Imeli so tudi vzdane omare, *tokonomo* in razne police. Sobe v idealni tradicionalni hiši naj bi bile prazne, pospravljene, na tleh samo *tatami*, v kotu *tokonoma* z zvitkom (kaligrafsko delo ali slika narisana s čopičem) in *ikebano*. Edino pohištvo, ki naj bi bilo v takšni sobi, je nizka mizica in nekaj tankih blazin za sedenje. Seveda ostaja vprašanje, ali so takšne sobe sploh kdaj obstajale, predvsem tam, kjer se je živelo. Tako idealno urejene sobe naj bi imeli le vladarji in plemstvo in niso bile namenjene za vsakdanjo uporabo [Forbis 1975: 54].

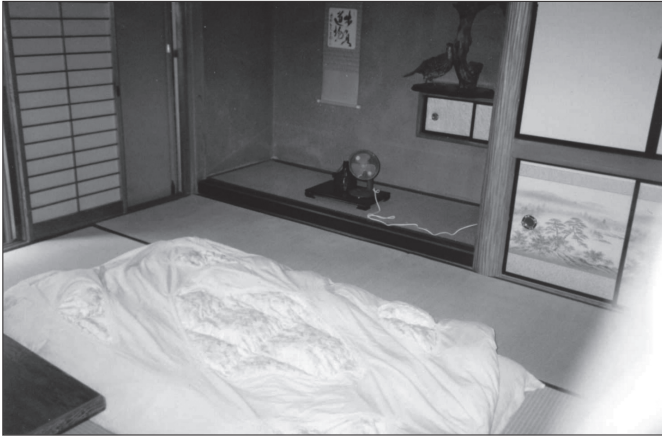
Dnevna soba se je uporabljala tudi kot spalnica (*sbinsbitsu*), kar izključuje trajno namestitev postelj. Vsako noč so iz omare potegnili tanke žimnice (*futon*), rjuhe, odeje in majhne trde blazine in vse to namestili na *tatami*. Za shranjevanje so uporabljali vgrajene omare *osbiire*, police zraven *tokonome* ali pa predale pod stopnicami. Pokriti so bili z odejo, pod glavo pa so imeli blazine (*makura*). To so bile lahke zaprte lesene škatle, na katerih je bila pritrjena majhna blazinica v obliki valja, polnjena z ajdovo lupino. Blazine so bile tako visoke, da je na njih počivala glava, ramena so bila na tleh. To je omogočilo pretok zraka pod vratom, saj naj bi te blazine bile najbolj v uporabi v obdobjih, ko so tako moški kot ženske nosili visoko spete frizure. Drugače pa so prevladovali nizke majhne in trde blazine, prešite z blagom in polnjene z ajdovo ali sojino lupino [Morse 1972: 211–212].

Slika 3: Tokonoma z zvitkom, *ikebano* in škatla s hrano – *bentoubana* (foto: K. Hrovatin, 2001).

RAZSVETLJAVA

V tradicionalni japonski hiši z nizkimi, previsnimi kapnimi robovi, dobijo nižji deli sobe večino svetlobe, višji pa so temnejši. Razlog je v tem, da sončna svetloba, ki jo blokirajo kapni robovi, prihaja v sobo in ko se odbije od tal ali od verande, potuje v sobo v smeri navzgor. Svetloba postaja vse šibkejša, čim dlje seže, kar v tem primeru pomeni, čim višje seže. Zato so bila v japonskih domovih v preteklosti svetlobna sredstva izvirno uporabljena na tleh. Podobno je z osvetlavo vrta; namesto visečih svetilk z drevesa so Japonci uporabljali kamnite laterne, postavljene na tleh. Ta vrsta svetlobe je tako posebno prime-

Slika 4: Soba za goste, ki je hkrati tudi spalnica. Na tleh je futon, ob strani nizka mizica, poleg tokonome pa so vgrajene omare – oshiire (foto: N. Visočnik, 1999).

rna za navado sedenja na tleh. Ker so bile mize in druge površine, ki zahtevajo svetlobo, nizke, je bilo primerno postaviti svetilke na tla [Yagi 1982: 70].

Za razsvetljavo ponoči so najprej uporabljali sveče na železnih svečnikih. Sveče so bile narejene iz rastlinskega voska in s papirnatim stenjem. Najpogostejši prenosni svečnik se je imenoval *te-shoku*, bil je železen s tremi nogami in široko ploščo, kamor se je stekal vosek, in z obročem, ki je držal svečo. Fosforne vžigalice so prišle v uporabo šele v *meijshkem* obdobju, do takrat pa so uporabljali kresilne kamne [Kashiwaki 2002: 32–41]. Pozneje so začeli sveče in posodice z oljem zakrivati s papirjem in tako je nastal *andon*. *Andon* je

Slika 5: *Fusuma* – drsna vrata, ki delijo sobe (foto: N. Visočnik, 1999).

ponavadi stal na tleh, lahko pa tudi na stojalu ali na polici. Osnovni vzorec ima luknjo, navpičen lesen okvir okrog stranic, na katerega se pritrdi papir *shoujija*, in pušča odprte konce za izhajanje toplote. To so potem dvignili na stojalo. Za zunanjo uporabo je bil *chouchin*, prenosna laterna, narejena iz tankih bambusovih palic zvityh v spiralo navzven, nanje je bil prilepljen papir. Ker je zložljiv, je bil lahko prenosljiv. Pozneje so *chouchin* obešali zunaj pred trgovine, na njem je bil napis ali simbol trgovine. Tako je nastalo eno prvih visečih svetil na Japonskem [Yagi 1982: 70].

Prostore je razsvetljeval tudi *shouji* – nekakšna svetlobna stena na zunanji strani sobe, ki je nastala kot nadomestek za okna. Na lesen okvir so pritrdili lahek prepusten papir *washi*. Odvisno od svetlobnih razmer lahko *shouji* odseva svetlobo in naredi sobo

svetlejšo, lahko pa je tudi predelna stena med sobami. Če *sbouji* nima lesenega okvirja, se lahko obesi na steno ali pa pred oknom namesto zavese. Poleg *sboujija* so uporabljali tudi zaslone, kakršen je *tsuitate*, ki stojijo prosto v prostoru in so ponavadi poslikani. Ko so *sboujijem* dodali na okvir težak neprepusten papir, so nastala vrata, *fusuma*. *Fusuma* je ponavadi delila sobe, *sbouji* pa na zunanji strani sob kot nadomestilo za okna. Glavna prednost takšnih vrat je, da jih je mogoče z lahkoto umakniti in tako spremenijo več majhnih prostorov v enega velikega. Če se odstranijo vsi *sboujiji*, lahko kmečka hiša postane ceremonialna dvorana, kar kaže, da je bila japonska hiša v osnovi enosobna hiša, ki so jo nato s *sboujiji* in *fusumami* delili v več predelov. To je nasploh glavna značilnost prostorske razporeditve v tradicionalni japonski hiši [Ueda 1974: 62–67].

SHRANJEVANJE

V tradicionalnih japonskih hišah naj bi bilo zelo malo pohištva. Seveda so morali stvari nekam pospravljati. Za shranjevanje *futonov*, oblačil in podobnega so imeli vgrajene omare z drsnimi vrati, *osbiire*. Drugo pohištvo naj bi se bilo razvilo iz majhnih, nizkih in štirikotnih škatel za shranjevanje. Trgovci in kmetje so postajali premožnejši v edskem obdobju. Z začetkom 19. stoletja naj bi se povečalo povpraševanje po večjem pohištvu, ker majhne škatle za shranjevanje niso več zadoščale. Tako so se razvile skrinje (*tansu*), ki so bile oblikovane glede na funkcijo: kuhinjska skrinja, *kusuri dansu* (skrinja za zdravila), *futo dansu* (skrinja za pisanje) s predali za črnilo in čopič, *funa dansu* (ladijska skrinja), ki je bila obtežena zaradi zibanja ladje. Skrinje so vseh oblik in velikosti, narejene iz lesa in ojačene z železom, ročaji in obrobe so bili iz platine. Velike omare v hišah, pokrite z drsnimi vrati, so uporabljali za shranjevanje posteljnine in *futonov*. V omare *tansu* s predalniki, nizke omarice in predalnice pri nišah pa so spravljali majhne stvari, npr. svetilke, posodice, vaze, zvitke, kadila itn. V kuhinji, ki je bila pogosto kombinirana s spodnjim delom stopnišča, pa so spravljali stvari v omare pod stopnicami. Na hodnikih so bile lahko tudi majhne omarice za sandale *geta* [Katoh 1990: 46].

Slika 6: V sobah (hiša družine Ishiji v Kashiwi) so stvari shranjevali tudi na policah *tana*, na katerih so prostor našle vaze, okrasni predmeti in knjige (foto: N. Visočnik, 1999).

Klet ali *chikasbitu* (podzemna soba) na Japonskem ni bila nikoli razširjena. Glavni razlog, da na Japonskem ni tradicije gradnje pod zemljo, so podnebne in geološke razmere. Dežela ima zelo vlažno podnebje in zelo visoko raven podtalnice. Zato je zakonsko določeno, da so lesena tla vsaj 45 cm nad zemljo. Če tega ne upoštevajo, začnejo leseni temelji hitro gniti. Vendar tudi ti predpisi ne zagotavljajo popolne odprave vlage, zato je potrebno stalno prezračevanje, saj se zaradi vlage na oblekah v omarah, ki niso postavljena višje od metra in pol, začne nabirati plesen. Zaradi tega so tako Japonci pospravljali pomembne in dragocene stvari v ločenih skladiščih (*kuura*) dvignjenih od tal ali na podstrešju (*yaneura*) blizu strehe. Poleg tega pa velja izročilno prepričanje, da je področje pod zemljo kraljevina mrtvih. Živi so zelo neradi vstopali v območje, kjer so se stvari hitro razkrajale, in tako vse do *meijskem* obdobja skoraj nikjer niso gradili kletnih prostorov. Izjeme so bile le majhne celice, ki so si jih opremili v srednjem veku ali v modernem obdobju, in podzemni zapori [Ueda 1974: 135–140].

HIGIENSKÉ IN DRUGE RAZMERE

V kopalnici (*yokushitsu*) je bila ponavadi lesena kad (*furooke*) ali kotel, neposredno pod njim so grelj vodo. Uporaba je bila precej zahtevna zaradi ognja, ki je bil tik pod kotlom. Na površini je zato plavala deska, ki se je potopila na dno, ko se je stopilo nanjo, in preprečila neposreden stik z vročim dnom in opekline [Dore 1978: 66–75]. Kad je bila globoka, kvadratne oblike, v njej so sedeli s skrčenimi nogami in z vodo do vratu, bila pa je tako velika, da se je v njej lahko namakala tudi vsa družina. Pojavu, da vsa družina uporablja isto vodo, so se tuji opazovalci velikokrat čudili, pa tudi zgražali. Pri tem so pozabili na dejstvo, da se vsak temeljito umije z milom, preden stopi v kad. Čeprav metoda s stališča tujih opazovalcev ni ravno idealna, je nedvomno ekonomična. Potek kopanja je bil določen po lestvici v družini, najprej poglavar hiše, sledili so mu drugi moški, ženske so bile vedno zadnje. Pri tem je opazno tudi spoštovanje do gostov, ki naj bi vedno imeli prednost. Pogosto je bila kad pripravljena samo za goste, enako tudi svež kimono, še pred običajno uro za kopanje. To je bil način čiščenje uma in telesa za miren in intelektualen pogovor s hišnim poglavarjem [Engel 1964: 230].

Prvi razlog za pogosto kopanje je čistoča. Dodatna funkcija vroče kopeli (*furo*) je v vlažnem poletju občasno pregreti telo, da si spočije od nenehnega potenja. V zimskih mesecih pa je kopel primerna za dodatno toploto premraženim telesom, saj niti topla oblačila, niti gretje z razžarjeno žerjavico pozimi ni pomagalo proti prepihu in mrazu v notranjosti hiše. Tisti, ki niso imeli doma kadi, so šli v javna kopalnišča, enako tudi tisti, ki so odhajali tja zaradi družabnih pogovorov in blagodejnega učinka kadeče se pare. To je bil za Japonce vedno poseben užitek [Engel 1964: 229].

Stranišča in kopalnice so bile ponavadi ločene. Kopalnica je lahko bila tudi majhna zgradba, ločena ali na pol ločena od glavne hiše. V kopalnici sta bila dva prostora, prvi za slačenje s

policami za odlaganje obleke in brisač in drugi prostor, kjer je bil tuš in zraven še lesena kad. Kopalnica je bila ponavadi blizu kuhinje, kar je bilo najprimernejše zaradi preskrbe z vodo in ogrevanja. Tla so bila iz desk, ki so jih lahko nesli ven, da so se posušila, in z luknjo, skozi katero je odtekala voda v jašek za odplake ob cesti [Yoshida 1969: 106]. V enem kotu hiše so imeli počepno stranišče (*toire*), s kvadratno luknjo iz lesa ali porcelana izdolbeno neposredno v tla. Seveda se je smrad širil po vsej hiši, čeprav je bil ublažen z apnom. Kanalizacije ni bilo in straniščne odplake so uporabljali tudi za gnojilo na poljih [Dore 1978: 75–80].

Za sprotno umivanje obraza in rok so uporabljali lesena vedra ali plitve kadi, iz katerih so z leseno zajemalko zajemali vodo v bakren umivalnik (*cboudzu-bachi*) in se umivali. Zraven je navadno visel na steno pritrjen lesen ali iz bambusa narejen obešalnik za brisače najrazličnejših oblik. Umivalnik je lahko bil tudi porcelanast ali iz gline. Iz njega so zajemali vodo za umivanje, ki je potem stekla po tleh, po kamnih, nasutih pod umivalnikom. Stali so blizu verande ali pri izhodu na vrt [Morse 1886: 205–209].

SUŠENJE PERILA IN ČIŠČENJE

V mestnih hišah so imeli prostor za sušenje perila zadaj na vrtu, tako da ni kvarilo videza hiše s sprednje strani. To je tudi odsev skupnega mišljenja, da je treba skrbeti za svojo zunanjo podobo in tudi sosedovo. Prali so ročno, vodo so nosili iz vodnjakov na vrtu ali iz skupnih vodnjakov na trgih [Kashiwaki 2000: 99–109].

Za čiščenje in brisanje so uporabljali metle, stepali so in brisali prah. Metode in orodja za čiščenje so se razlikovala po regijah in gospodinjskih. Za čiščenje *tatamijev* so uporabljali sobne metle iz trstja, za čiščenje vrta so bile primerne bambusove metle, za čiščenje zemeljskih tal in vhoda pa metle, narejene iz slame in trave. Za brisanje prahu so uporabljali perje ptic, stara svilena oblačila, pletenine, platno, papir, odvisno od prostora, v katerem so jih rabili. Pometanje in brisanje prahu sta bili pomembni dejavnosti: takrat so odprli vsa okna in vrata, umaknili so blazine, žerjavnico, mizo. Začeli so z brisanjem prahu na visokih mestih (strop), nato so očistili papirnata drsna vrata in končno so pomedli tla. Sobo s *tokonomo* so začeli čistiti od *tokonome* in častnega sedišča vzvratno nazaj, ven na hodnik in nato so pospravili še hodnik [Kashiwaki 2000: 99–109].

SKLEP

Tvegano bi bilo podati celovito oceno japonske bivalne kulture in arhitekture, saj je ta, tako kakor v vsaki veliki deželi z bogato zgodovino, polna razlik in nasprotij. Fizika gradnje je v bistvu dovzetna in odseva tako naravne kot tudi družbene značilnosti Japonske. Medtem ko se je zahodni civilizaciji s svojimi tehničnimi dosežki v gradnji posrečilo, da je postalo življenje v hiši neodvisno od podnebnih sprememb, pa v japonskem budističnem svetu niso

nikoli razmišljali, da bi se bojevali proti naravi in jo premagali. Značilnost japonske bivalne kulture je duhovni in fizični red. V preteklosti ni bilo potrebe po poklicnem arhitektu za stanovanjske zgradbe, ki bi prevedel vrednote določenega obdobja v hišo, sama družina je moralo družbe manifestirala v hiši. Še več, zaradi tega neposrednega ustvarjalnega procesa je bila stanovanjska arhitektura zmožna dati boljšo podobo filozofije družbe takratnega časa, kakor pa so jo dale formalizirane in načrtno izdelane stavbe duhovništva in aristokracije.

Pri raziskavi duhovnega ozadja japonske stanovanjske arhitekture se kažejo filozofija, religija, družinska etika, odnos do narave. Stanovanjska kultura je najpristnejša zaradi nezavednosti, izražanja človeškega temperamenta, idealov in intelekta. Raziskovanje japonskega bivališča priskrbi globok vpogled v značaj japonskega naroda in oblikovnih dejstev v kulturni rasti. Veliko značilnih posebnosti hiš, ki so bile zgrajene med 17. in 19. stoletja lahko razumemo le skoz poznavanje idealov in morale, ki so oblikovali mišljenje takratne družbe.

Japonsko bivališče samo po sebi nezmotljivo spada v preteklost in ne ustreza več psihičnim in fizičnim zahtevam sodobnega človeka, tako tistega na Vzhodu kakor na Zahodu. Merjenje z življenjem in obdobjem tehnike je doseglo arhitekturno popolnost v 19. stoletju. Vendar je bil to že vrhunec, ki je nakazoval konec. Tradicionalne hiše so danes redkost, uvoz zahodnih udobnosti, pripomočkov, kot so steklo, elektrika, pohištvo, kovinski in plastični izdelki, vdirajo v bivalno kulturo. Zaslugo za to ima hitro spreminjanje odnosa do življenja in razkrajanje družinskega sistema in tako tradicionalna hiša ne more več predstavljati resničnih duhovnih vrednot sodobnih Japoncev. Čeprav vse arhitekturne težnje težijo k obnavljanju oblik in motivov japonske tradicionalne hiše, pa je zdaj tako na Japonskem kakor na Zahodu veliko možnosti izbire. Kljub vsej modernosti in novostim ljudje radi posegajo v svojo preteklost in iščejo stvari, s katerimi se identificirajo. Na Japonskem so nekatere tudi mnogo uporabnejše od novih in mod(er)nih. Seveda se stvari spreminjajo in se prilagajajo sodobnemu življenju, lahko dobijo novo vlogo, lahko so narejene iz drugih materialov. Jasno je tudi, da obstaja do teh sestavin drugačen odnos kakor v preteklosti. V preteklosti pri oblikovanju stanovanja, materialih, tehnikah izdelave ni bilo veliko izbire, uporabljali so, kar so pač imeli in naredili to pač najbolj uporabno za vsakdanje življenje. Danes je v množici predmetov in materialov in oblik mogoče izbrati le tiste, ki so za nekoga uporabni in tudi na pogled zanimivi. Veliko vlogo pri izbiri pa imajo še vedno vpliv preteklosti, navade in šege/vrednote, ki so del bivalne kulture ljudi v vsakdanjem življenju.

LITERATURA IN VIRI

Boso no mura

<http://www.chiba-muse.or.jp/MURA/index.htm>

Carsten, Janet in Stephan Hugh-Jones

1995 (ur.) *About the house. Lévi-Strauss and Beyond*. Cambridge, Cambridge University Press.

- Dore, Ronald
1978 *Shinobata. A Portrait of a Japanese Village*. London, Penguin Books Ltd.
- Egenter, Nold
1992 *The present relevance of the primitive in architecture*. Lausanne, Struktura Mundi.
- Engel, Heinrich
1964 *The Japanese house. A tradition for contemporary architecture*. Tokyo, Charles E. Tuttle Company.
- Forbis, H. William
1975 *Japan today. People, places, power*. Tokyo, Tuttle Company.
- Fukuta, Ajiro in Miyata, Noboru
1983 *Nihon minzokugaku gairon*. Tokyo, Yoshikawa Koubunkan.
- Hayashi, Masataka
1997 *Iwabashi no ka*. b.n.k., b.n.z.
- Katoh, Amy Sylvester
1990 *Japan. The art of living*. Tokyo, Charles E. Tuttle Co., Inc.
- Kashiwaki, Hiroshi idr.
2000 *Nihonjin no kurashi*. Tokyo, Kodansha.
- Keršič, Irena
1991 Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkenga prebivalstva v 19. stol. *Slovenski etnograf* 33–34: 329–388.
- Morse S. Edward
1972 [1886] *Japanese homes and their surroundings*. Tokyo, Charles E. Tuttle Company.
- Slavec, Gradišnik Ingrid
2000 *Etnologija na Slovenskem*. Ljubljana, Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.
- SSKJ
1994 *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Šarf, Fanči
1973 O raziskovanju stanovanjske kulture. *Traditiones* 2: 5–15.
- Ueda, Atsushi
1990 [1974] *The inner harmony of the Japanese house*. Tokyo, Kodansha International.
- Vlastos, Stephen
1998 *Mirror of Modernity, Invented Tradition of Modern Japan*. Berkley, University of California Press.
- Waterson, Roxana
1995 Houses and Hierarchies in Island Southeast Asia. V: Carsten, Janet in Stephan Hugh-Jones (ur.) 1995: 47–86.
- Yagi Koji
1982 *A Japanese touch for your home*. Tokyo, Kodansha International.
- Yoshida, Tetsuro
1969 [1954] *Das japanische Wohnhaus*. Tübingen, Verlag Ernst Wasmuth.

DWELLING IN TRADITIONAL JAPANESE HOUSE

On the basis of researching of the exemplary house, namely the city house from Edo period (1600–1867) in Boso no mura Museum, the traditional dwelling culture is represented. Within the dwelling culture the influences of the natural and social characteristics of the period are shown, and in that way the study of the Japanese dwelling provides an insight to the characteristic of the Japanese people and formative facts in cultural grow. Research is limited on the living culture of middle-class people who are living in suburbs and at the countryside. On the living culture and building-process of the houses different factors, namely natural, like climate and geological characteristics and natural materials, and social factors, like social norms, political authority, religion, philosophy and social development, have influenced.

The reason for choosing this group of buildings is, that this architecture shows the most of the principles of the cultural life and building-process. The aim of this research is to present the living culture, in which everyday living in Edo period is reflected. This has been done with fieldwork in Chiba district in Japan and by analyzing the available literature on the Japanese architecture and dwelling culture on generally.

After the architectural and other influences from the continental Asia in 8th century, the townsmen and merchant classes have appeared beside the nobility by stratification. With arrival of the trade and industry in 17th century, the townsmen have big power and wealth in the city of Edo (today Tokyo). The city houses in Edo were at the beginning nothing but farmer's house with shingled and thatched roof. They were slowly adjusting to building of the samurai's and wealthy townsmen houses in spite of the rigorous and restricting rules.

The main characteristic of the townsmen house (machiya) is narrow and long ground plan and corridor, which connect the front with back of the house and with furniture placed along the corridor. On the front side there were kitchen with low earth floor and high wooden floor. Beside kitchen there were usually bathroom with deep wooden tub, where the distinctive bathing took place. Rooms were divided with sliding doors (fusuma), covered with straw mats (tatami) and shadowed with shouji, and there were low tables and little furniture.

It would be too risky to give the whole evaluation of the Japanese living culture, as it is full of differences and contradictions. The physics of the building is reflecting natural and social characteristics of the period. Meanwhile the western civilization has managed with its technical achievements in building process to make the living in the house being independent from the climatic changes, the Japan buddhistic world has never thought of fighting against the nature and beating it. The main characteristic of the living culture is spiritual and physical order, and this order has been translated in building process by a family to manifest the moral of the period without a professional architect. Because of this direct creation process the dwelling architecture could provide better picture of the philosophy of the period than uniformed constructed buildings of the nobility and clergy.

Japanese traditional dwelling is belonging to the past, as it doesn't fulfill the psychical and physical demands of the contemporary human. Traditional houses are rare today, the import of the western things invade in the living culture. Although the all modernity and novelty, people reach for their past and look for things they can identify with. For this reason is it possible to find the traditional elements in contemporary dwelling culture.

Nataša Visočnik
Hočko Pohorje 79, 2311 Hoče